YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI
Volume 5 Issue 7 Noyabr 2026
https://phoenixpublication.net/ Online ISSN: 3030-3494

NUTQDAGI KICHIK QIYINCHILIKLAR VA ULARNING BOLA RIVOJLANISHIGA TA’SIRI

Karimova Dilnura
Navoiy davlat universiteti, Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi
Ilmiy rahbar: **N. K. Musayeva**

Annotatsiya. *Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar nutqining rivojlanishiga ta’sir etuvchi pedagogik va ijtimoiy-psixologik omillar, dastlabki nutqiy qiyinchiliklarni aniqlashning ahamiyati hamda ularni bartaraf etishda oila, tarbiyachi va mutaxassislar hamkorligi yoritiladi. Nutqdagi yoshga xos o‘zgarishlar bilan doimiy qiyinchiliklarni farqlash zarurati, shuningdek, og‘zaki nutqdagi ayrim muammolar va keyingi savod o‘rganish ko‘nikmalari o‘rtasidagi ehtimoliy bog‘liqlik tahlil qilinadi. Bolaga individual yondashuv va o‘z vaqtida mutaxassisga murojaat qilish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.*

Kalit so‘zlar: *maktabgacha ta’lim, nutq rivojlanishi, tovush talaffuzi, fonologik idrok, kommunikativ kompetensiya, logopedik yordam, disleksiya, disgrafiya.*

Maktabgacha yosh bolaning nutqi, tafakkuri, hissiy-irodaviy sohasi va ijtimoiy muloqot ko‘nikmalari faol rivojlanadigan davrdir. Nutq nafaqat fikr va ehtiyojlarni ifodalash vositasi, balki atrof-muhitni anglash, o‘zaro hamkorlik qilish hamda bilimlarni egallash jarayonining muhim tarkibiy qismidir. Shu sababli bolalarning nutqiy rivojlanishini tizimli kuzatish va yuzaga keladigan qiyinchiliklarga o‘z vaqtida e’tibor qaratish maktabgacha ta’limning muhim vazifalaridan hisoblanadi.

Bolalarda ayrim tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilish, so‘z boyligining sust shakllanishi yoki fikrni izchil bayon etishda qiynalish turli sabablarga ko‘ra kuzatilishi mumkin. Bunday holatlar har doim ham nutq buzilishi mavjudligini anglatmaydi: ayrimlari yoshga xos rivojlanish xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘ladi. Biroq qiyinchiliklarning davomiyligi, namoyon bo‘lish darajasi va bolaning kundalik muloqotiga ta’siri baholanishi zarur.

Maqolaning maqsadi — maktabgacha yoshdagi bolalar nutqida uchraydigan dastlabki qiyinchiliklarni pedagogik va psixologik jihatdan yoritish, ularning ehtimoliy omillarini tahlil qilish hamda bola, oila, tarbiyachi va mutaxassislar hamkorligiga asoslangan yondashuvlarni tavsiflashdir.

L. S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy yondashuvida nutq va tafakkurning o‘zaro aloqasi, shuningdek, bolaning rivojlanishida ijtimoiy muloqotning o‘rni alohida ta’kidlanadi [1; 2]. Uning “yaqin rivojlanish zonasi” haqidagi qarashi bola kattalar yoki bilimliroq tengdoshlari

ko‘magida mustaqil bajara olmaydigan vazifalarni uddalashi mumkinligini tushuntiradi. Mazkur g‘oya nutqni rivojlantirish mashg‘ulotlarida bolaga mos yordam ko‘rsatish, suhbat va o‘yin jarayonida nutqiy faollikni rag‘batlantirish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

A. N. Leontyevning faoliyatga oid yondashuvida bola rivojlanishi faoliyat, motiv va ijtimoiy munosabatlar bilan bog‘liq holda izohlanadi [3]. Shu nuqtayi nazardan, mazmunli o‘yinlar, birgalikdagi topshiriqlar, savol-javoblar va kundalik muloqot nutqiy ko‘nikmalarni mustahkamlash uchun qulay sharoit yaratadi. D. B. Elkoninning bolalar psixologiyasi bo‘yicha ishlari ham maktabgacha davrdagi o‘yin va ijtimoiy tajribaning rivojlantiruvchi ahamiyatini tushunishga yordam beradi [4].

Mahalliy pedagogik amaliyotda ham bolalarning lug‘at boyligini kengaytirish, bog‘lanishli nutqini shakllantirish, tovush talaffuzini takomillashtirish va grammatik tuzilmalardan foydalanishga oid metodik yondashuvlar muhim o‘rin tutadi. Ushbu yo‘nalishdagi fikrlarni muayyan mualliflarning asarlari bilan bog‘lashda to‘liq bibliografik ma’lumotlar va aniq sahifalarga tayanish lozim.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy qiyinchiliklar tovushlarning noto‘g‘ri talaffuz qilinishi, so‘zlarni eslab qolish yoki tanlashdagi qiyinchilik, gap tuzishdagi cheklanishlar, nutq ravonligining buzilishi va suhbat jarayonida fikrni izchil ifodalashdagi muammolar shaklida namoyon bo‘lishi mumkin. Ularni baholashda bolaning yoshi, til muhiti, individual rivojlanish sur’ati va umumiy kommunikativ faoliyati hisobga olinishi kerak.

Nutq rivojlanishiga biologik, rivojlanish va muhitga oid omillar birgalikda ta’sir etishi mumkin. Jumladan, eshitishdagi qiyinchiliklar, ayrim neyro-rivojlanish xususiyatlari, yetarli nutqiy muloqotning yo‘qligi yoki davomli hissiy zo‘riqish bolaning muloqotga kirishishiga ta’sir ko‘rsatishi ehtimoldan xoli emas. Biroq oiladagi kelishmovchiliklarni barcha talaffuz nuqsonlarining bevosita sababi deb baholash ilmiy jihatdan to‘g‘ri emas. Sabablarni aniqlash alohida kuzatuv va zaruratga ko‘ra mutaxassis tekshiruvini talab etadi.

Bolaning nutqidagi xatolarni masxara qilish, uni boshqalar bilan muntazam taqqoslash yoki gapirishga majburlash muloqotga bo‘lgan ishtiyoqni susaytirishi mumkin. Aksincha, xotirjam va qo‘llab-quvvatlovchi muhit, bolaning fikrini sabr bilan tinglash hamda muvaffaqiyatlarini rag‘batlantirish nutqiy faollik uchun ijobiy sharoit yaratadi.

Maktabgacha davrda ayrim fonologik ko‘nikmalar, jumladan, nutq tovushlarini farqlash va so‘zlarning tovush tarkibini anglash bo‘yicha qiyinchiliklar keyinchalik o‘qish-yozishni o‘zlashtirishdagi muammolar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shunga qaramay, oddiy artikulyatsion xato kelajakda muqarrar ravishda disleksiya yoki disgrafiyaga olib keladi, degan xulosa chiqarib bo‘lmaydi.

Disleksiya — o‘qishni o‘zlashtirishda, xususan, so‘zlarni aniq va ravon tanib o‘qish hamda yozuv belgilarini nutq tovushlari bilan bog‘lashda kuzatiladigan barqaror o‘rganish qiyinchiligidir. Disgrafiya atamasi esa yozish ko‘nikmalaridagi o‘ziga xos va takrorlanuvchi qiyinchiliklarni ifodalashda qo‘llanadi; uning mazmuni turli ilmiy va klinik tasniflarda farqlanishi mumkin. Har ikkala holatni faqat ayrim harflarni almashtirish yoki teskari yozish belgisi asosida aniqlash mumkin emas. Ular bolaning aqliy salohiyati pastligini anglatmaydi.

Shu bois tarbiyachi va ota-onalar bolani mustaqil ravishda tashxislashga urinmasdan, davomli va sezilarli qiyinchiliklar mavjud bo‘lsa, logoped yoki tegishli malakali mutaxassisga murojaat qilishi maqsadga muvofiq. Zarurat tug‘ilganda eshitish holatini baholash va boshqa rivojlanish ko‘rsatkichlarini tekshirish ham tavsiya etiladi.

Nutqiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlashda tarbiyachi va ota-onaning izchil hamkorligi muhimdir. Mashg‘ulotlar bolaning yoshiga, qiziqishiga va mavjud ko‘nikmalariga mos ravishda tashkil etilishi lozim. Rasm asosida hikoya tuzish, ertakni qayta so‘zlash, predmetlarni ta’riflash, rolli o‘yinlar hamda tovushlarni eshitib farqlashga qaratilgan o‘yinlar nutqiy faollikni rag‘batlantirishi mumkin.

Pedagogik ishning dastlabki bosqichida bolaning nutqiy xususiyatlari turli vaziyatlarda kuzatiladi, ota-ona bilan suhbat o‘tkaziladi va individual yordam usullari tanlanadi. Ammo sezilarli yoki davomli qiyinchiliklarda mutaxassisga murojaat qilishni natija bo‘lmaguncha kechiktirish maqsadga muvofiq emas. Erta baholash zarur yordam turini aniqlashga xizmat qiladi.

Bolani tengdoshlari bilan birgalikdagi o‘yinlarga jalb etish foydali bo‘lishi mumkin, biroq bu jarayon majburlashsiz va uning hissiy holatini hisobga olgan holda olib borilishi kerak. Muhimi, nutqdagi qiyinchiliklarni bolaning tortinchoqligi, xarakteri yoki tarbiyasidagi kamchilik bilan avtomatik tarzda tenglashtirmaslikdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqidagi dastlabki qiyinchiliklarga e’tibor qaratish ularning kommunikativ rivojlanishi va keyingi ta’lim jarayonini qo‘llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega. Biroq har bir talaffuz xatosini jiddiy buzilish alomati sifatida talqin qilish ham, davomli qiyinchiliklarni faqat yoshga xos vaqtinchalik holat deb e’tiborsiz qoldirish ham to‘g‘ri emas.

Samarali yondashuv bolaning individual xususiyatlarini inobatga olish, ijobiy muloqot muhitini yaratish, oila va ta’lim tashkiloti hamkorligini kuchaytirish hamda zarurat tug‘ilganda o‘z vaqtida mutaxassis yordamini tashkil etishga asoslanadi. Bunday hamkorlik bolaning nutqiy imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish, o‘ziga ishonchini mustahkamlash va ta’limga tayyorgarligini yaxshilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vigotskiy, L. S. Tafakkur va nutq. — Moskva: Labirint, 1999. — 352 b.
2. Vigotskiy, L. S. Pedagogik psixologiya / V. V. Davidov tahriri ostida. — Moskva: AST: Astrel, 2008. — 671 b.
3. Davlatova R.H. Deictic units of the Uzbek language: Philology. science. doc. (DSc) diss. Tashkent, 2020.
4. Elkonin, D. B. Bolalar psixologiyasi. — Moskva: Akademiya, 2007. — 384 b.
5. Leontyev, A. N. Psixika rivojlanishi muammolari. — Moskva: Moskva universiteti nashriyoti, 1981. — 584 b.
6. Musayeva N.K.O‘zbek bolalar kvazidialogik nutqining pragmatik xususiyatlari Monografiya. Navoiy, 2024_- 123 bet
7. Мусаева Н.К. ФАКТОРЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ДЕТСКОЙ КВАЗИДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ.// Colloquium-journal, 2021.
8. Musaeva N. Reflection of the Social Environment in Children's Quasidiological Speech. // “International Journal of Multidisciplinary Research and Analysis” In Volume 04 Issue 11 November 2021.
9. Musaeva N. SPEECH ACT EXPRESSION IN CHILDREN'S QUASIDIALOGUE // В МЕЖДУРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ АКАДЕМИЧЕСКИХ НАУК (Т. 2, Выпуск 10, сс. 8085). Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.10065357
10. Abdusamatova N.J. Nutq o'stirish metodikasi “O‘ZKITOBSAVDONASHRIYOT” NMIU, Toshkent - 2023, 408 bet.